

De Engel des Heren bij het graf

John van Schaik

De Engel des Heren bij Mattheus

In Mattheus is het 'de engel des Heren' die verschijnt aan de vrouwen (hfd.28). Bij de aankondiging aan Jozef is het ook 'de engel des Heren' (Matt.1:20), terwijl aan Maria Gabriël verschijnt bij de aankondiging (Luc.1:26). Maar in het traditionele *Angelus* van de R.K.K. zingt men: 'De engel des Heren heeft aan Maria geboodschapt'. Ook bij de herders is het 'de engel des Heren' (Luc.2:9) 'terwijl zij omstraald werden door de heerlijkheid des Heren'.

In het O.T. komt de Engel des Heren 57 keer voor. Bijv. bij het offer van Arbaham en Izaak (engel van JHWH, Gen.22:11) en bij Mozes die 'de heerlijkheid van JHWH' mag zien (Ex.33:12 e.v.) en in het brandende braambos (engel van JHWH, Ex.3:2).

Nu zien de oude kerkvaders in de engel des Heren een voorafschaduwing van Christus. Bijvoorbeeld Justinus de Martelaar en Origenes. Origenes schrijft:

Dat Hij mens is geworden, zal geen gelovige betwisten, maar dat Hij ook engel geworden is, daarvan zijn wij overtuigd als wij de verschijningen en de uitspraken overdenken. Want Hij verschijnt met de macht van de engelen volgens sommige teksten uit de Heilige Schrift, wanneer de engelen spreken, zoals uit het volgende voorbeeld blijkt: de engel van de Heer verscheen in het vuur van het brandende braambos en sprak: Ik, de God van Abraham en Isaak en Jacob (Ex.9,6).

Of zoals in een anoniem vroeg christelijk geschrift dat bekend staat als de *Pseudo-Clementijnse* geschriften, uit ergens in de late derde eeuw, maar delen ervan zijn zeker ouder. Daarin lezen we onder meer:

Maar degene van de aartsengelen die de grootste is, werd toegestaan te regeren over degenen die, voor alle anderen, de aanbidding en kennis ontvingen van de Allerhoogste God ... Maar Christus is de god van de prinsen (de aartsengelen) en is Rechter over allen (Rec. II.42).

Christus is dus de prins van de aartsengelen – de hoogste aartsengel dus; de engel des heren. En ook Steiner ziet dat zo. En in sommige moderne studies wordt nog steeds gezegd dat de engel van de Heer (JHWH – Adonai) Jezus zelf is.

Wie is de engel des heren?

De vraag is nu: hoe komen de kerkvaders erbij om in de engel des heren (*ma'lak YHWH*) Christus te zien? Het antwoord op die vraag vinden we wanneer we ons rekenschap geven van de engelenleer van de joden. Dat is tenslotte het gedachtengoed van waaruit de apostelen en schrijvers van de evangeliën dachten. Zeker geldt dat voor Mattheus die immers voor joden schreef. Wanneer Mattheus het dus heeft over de engel des heren, moeten de joden daar een specifieke voorstelling bij hebben gehad. Welke was dat?

(1) In de eerste plaats is het in de Torah teksten vaak moeilijk uit te maken of de engel des Heren nu een duidelijke andere gestalte is dan JHWH of niet. Ze lijken wel in elkaar over te gaan. Zoals juist in het geval van Mozes bij het brandende braambos. Eerst is er sprake van de engel van JHWH, maar vervolgens is er sprake van JHWH zelf (Ex.3:1-4).

(2) Vervolgens is er in de Torah ook sprake van de engel van Elohim (God), zoals in Ex.14:19 waar het gaat over de uittocht uit Egypte. Er staat:

De engel van God die aan de spits van het leger der Israëlitenging, veranderde van plaats en stelde zich achter hen op. De wolkkolom ging weg van de spits en stelde zich achter hen op.

Waarbij de engel van God geïdentificeerd wordt met de wolkkolom die voor het volk uitgaat. Even later is er weer sprake van JHWH (14:21).

(3) Soms verschijnt de engel van de Heer als een man. Zoals in de strijd tussen Jacob en een engel. Waar overigens de term ‘engel des Heren’ niet gebruikt wordt. Maar wel staat er dat Jacob zegt dat hij God van aangezicht tot aangezicht gezien heeft (Gen.32:25-33). In ieder geval herkennen de latere kerkvaders als Justinus in deze man Christus zelf.

(4) Soms verschijnt deze man – de engel van de Heer – in de Torah als een grote strijder, zoals in Josh.1:13-14:

Toen Jozua zich in de omgeving van Jericho bevond, zag hij plotseling een man voor zich staan, met een getrokken zwaard in zijn hand. Hij ging op hem af en vroeg: ‘Bent u een van ons of een van de vijand?’ De man antwoordde: ‘geen van beide; ik ben de aanvoerder van het leger van JHWH’.

Op grond van deze – en andere – teksten wordt wel gezegd dat de engel van de Heer de aartsengel Michaël is, die immers veelal in de late Joodse en vroege christelijke literatuur gezien wordt als de hoogste engel. Maar dat komt omdat hij de engel van het volk Israël is.

(5) Maar er is nog een andere engel die aanspraak maakt op de hoogste engel en de Engel des Heren; Dat is Metatron. Die identificatie tussen de engel Metatron en de engel des heren kwam vooral voor in de joodse esoterische traditie. Wij kennen die joodse esoterische engelenleer vooral het de zogenaamde Henochboeken en dan vooral *3Henoch*.

Metatron in *3Henoch*

De relaties tussen de attributen en eigenschappen van Metatron, de engel des heren en Jezus Christus zijn eigenlijk overweldigend. Metatron is onder meer de ‘Vorst van het Aangezicht’ van God. Hij is de hoogste engel en heeft de naam van de Schepper zelf. Metatron wordt door God (‘de Heilige’) aangesteld ‘in den hoge als vorst en als heerser onder de dienstengelen’. Aanvankelijk is Metatron Henoch. Dat is de Henoch uit Gen. 5:18-24 die door God is opgenomen. *3Henoch* borduurt verder en zegt dat God Henoch heeft opgenomen en hem tot Metatron verhoogd:

En toen ze mij zagen, zeiden ze voor zijn aangezicht: ‘Heer der wereld, wat is het goede van deze mens dat hij opstijgt [Henoch die niet gestorven is] tot in de hoogte der hoogten? Behoort hij niet tot de nakomelingen van diegenen die omkwamen in de dagen van de zondvloed? Wat heeft hij aan het firmament te zoeken? Maar de Heilige, geprezen zij Hij, antwoordde en zei tot hen: ‘Wat hebben jullie je in mijn zaken te mengen? Ik heb in hem namelijk meer welgevallen dan in jullie allemaal, zodat hij een vorst en een heerser over jullie zal zijn in de hoge hemel’. Terstond stonden zij allen op en kwamen mij tegemoet. Ze wierpen zich voor mij neer en zeiden: ‘Gelukkig ben jij en gelukkig zijn je ouders dat jouw Schepper welgevallen in jou heeft’. En omdat ik klein ben in hun midden en een jongeling tussen hen in dagen, maanden en jaren, daarom noemen ze mij ‘jonge man’.

De verhoging gaat nog verder, want Metatron wordt zelfs God naast God:

Na al deze dingen maakte de Heilige, geprezen zij Hij, voor mij een troon zoals de troon der heerlijkheid is ... een heraut ging ter wille van mij uit naar elk firmament en proclameerde: ‘Metatron, mijn dienaar, heb ik aangesteld tot vorst en heerser over alle vorsten van mijn koninkrijk en over alle hemelingen.

In die hoedanigheid worden hem alle geheimen van de wereld geopenbaard. Hij wordt ‘de hoogste van alle zonen des hemels genoemd’, ja, hij wordt zelfs ‘de kleine JHWH’ genoemd. En er staat dat God zegt ‘mijn Naam is in hem’ Met behulp van Metatron scheidt God de wereld. In de kroon van Metatron staan de tweeëntwintig letters van het Joodse alfabet, waarmee de ‘hemel en aarde geschapen werden’. En Metatron is zelfs het Woord van God, naar Jes.55:11, waar God spreekt:

Zo zal het ook gaan met mijn woord, dat voortkomt uit mijn mond; het keert niet vruchteloos naar Mij terug, maar pas wanneer het heeft gedaan wat Mij behaagt en alles heft voltoerd waartoe Ik het heb gezonden.

Deze tekst uit Jesaja wordt door Johannes gebruikt in Joh.1 en wordt op Jezus Christus betrokken. In *3Heno* wordt deze tekst op Metatron betrokken:

Dat (Jes.55:11) leert ons bij elk afzonderlijk woord en bij elke afzonderlijke uitspraak die uit de mond van de Heilige, geprezen zij Hij, uitgaat, Metatron opstaat en die uitvoert en het besluit van de Heilige, geprezen zij Hij, voltrekt.

Christus - Metatron

De mens Heno

Hij is het beeld van de onzichtbare God, de eerstgeborene van de schepping. Want in Hem is alles geschapen in de hemelen en de aarde, het zichtbare en het onzichtbare, tronen en hoogheden, heerschappijen en machten. Het heelal is geschapen door Hem en voor Hem. Hij bestaat vóór alles en alles bestaat in Hem (Kol. 1:15-17).

En de brief aan de Efeziërs 1:8-10:

Want Hij heeft ons zijn geheim raadsbesluit doen kennen, [nl.] de beslissing die Hij in Christus had genomen ter verwezenlijking van de volheid der tijden: het heelal in Christus onder één hoofd te brengen, alle wezens in de hemelen en alle wezens op aarde, In Hem.

‘Mijn naam is in hem’ doet volgens van der Horst sterk denken aan Fil.2:9-11, alwaar Jezus ‘de naam boven alle namen krijgt’, namelijk ‘Jezus is Heer’ (namelijk Kyrios de Latijnse weergave van JHWH). En ten slotte dus dat Metatron met het scheppende Woord van God geïdentificeerd wordt. De conclusie kan haast niet anders zijn dat de schrijvers van de evangeliën en Paulus elementen van deze hoogste aartsengel toegepast hebben op Jezus Christus.